

Krzysztof Gąsior

Prężność rodzinna – nowe wyzwanie dla profilaktyki

Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation) 6, 79-88

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Gąsior*

Prężność rodzinna – nowe wyzwanie dla profilaktyki

Wprowadzenie

Rodzina jest pierwotnym i zarazem najsilniejszym systemem, do którego należą ludzie. Składa się ona z sieci związków pokrewieństwa przynajmniej trzech aktualnie żyjących pokoleń: dziadków, rodziców i dzieci (wnuków). Członkowie rodziny powiązani są biologiczną, prawną, emocjonalną i kulturową historią ale również wspólną przeszłością. Funkcjonowanie poszczególnych członków rodziny oparte jest na współzależności. Jakakolwiek zmiana u jednej osoby pociąga więc zmianę u wszystkich pozostałych osób tworzących rodzinę. Nie ma tu też prostych zależności. W rodzinie dominuje logika cyrkularna, oparta na sprzężeniu zwrotnym. Stąd, te same przyczyny mogą prowadzić do różnorodnych skutków, a takie same efekty mogą mieć różne źródła. Rodzina nie funkcjonuje w pustce. Otaczają ją inne coraz bardziej złożone systemy: dalsza rodzina, znajomi i przyjaciele, grupa wyznaniowa, społeczność i państwo, w którym rodzina funkcjonuje. Wszystko powyższe powoduje, że nie możemy traktować rodziny jako systemu izolowanego, że nie możemy mówić o rodzinie nadając jej jednoznaczną etykietę: alkoholowa, przemocowa czy patologiczna¹. Każda rodzina doświadcza przepływu stresu, przy czym stres rozumiemy nie jako zjawisko destrukcyjne ale przede wszystkim dające szansę na dalszy rozwój i przystosowanie się do zmieniających się wewnątrz jak i na zewnątrz rodziny warunków.

Współczesna rodzina doświadcza wielu zagrożeń niejednokrotnie prowadzących do poważnych problemów rozwojowych, a nawet rozpadu rodziny. W ostatnich 30 latach w Polsce bardzo intensywnie rozwinęły się różnorodne formy terapii rodzin i małżeństw nastawione na usuwanie patologii i dysfunkcji. Ewidentnie brakuje jednak takich oddziaływań,

* Dr Krzysztof Gąsior, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach.

¹ Por. B. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, Collegium Medicum UJ, Kraków 1994; L. Górniak, B. Józefik (red.), *Ewolucja myślenia systemowego w terapii rodzin. Od metafory cybernetycznej do dialogu i narracji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003; H. Goldenberg, I. Goldenberg, *Terapia rodzin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

które koncentrowały by się w pracy z rodziną na jej zasobach i czynnikach chroniących. Choć pojawiają się już w tym zakresie pierwsze przeblyski, to jednak tchną one pewną naiwnością. Wahadło zmian wychyla się niekiedy nadmiernie w drugą stronę. Niektóre pogramy² zdają się niedoceniać siły destrukcji rodzinnej, koncentrując się wyłącznie na jej zasobach i pozytywnych przeformułowaniach problemów („proszę zwrócić uwagę, że piła pani tylko dwa dni, a trzy dni utrzymywała abstynencję, to sukces”). Koniecznym jest aby programy terapeutyczne i pomocowe dla rodzin równoważyły współdziałanie czynników zagrożających i chroniących zarówno w swych oddziaływaniach jak i strategiach zaradczych. W ostatniej dekadzie w Polsce coraz większego rozgłosu nabiera koncepcja resilience znana na świecie już od 40 lat³. Uwaga wielu badaczy koncentrowała się wcześniej na szukaniu przyczyn złego funkcjonowania ludzi. Zakładali oni deterministyczny model rozwoju psychopatologii u człowieka. Odkrycie czynników ryzyka powstawania zaburzeń zdrowia psychicznego miało pozwolić na stworzenie odpowiednich metod profilaktyki i terapii tychże zaburzeń. Wkrótce jednak okazało się, że model deterministyczny jest zbyt wąski i redukcjonistyczny⁴. Przyjęcie indeterministycznych założeń co do występowania problemów zdrowia psychicznego pozwala śledzić wzajemną interakcję czynników ryzyka i ochronnych w kształtowaniu się zagrożeń i odporności. Nowe ujęcie psychopatologii rozwojowej uwzględnia wiedzę nie tylko z zakresu psychopatologii ale i rozwoju człowieka we wszystkich etapach jego życia. Skutkiem takiego podejścia jest stwierdzenie, że epigenetyka zaburzeń musi mieć charakter probabilistyczny⁵. I właśnie w tym nurcie myślenia i badań ulokować można koncepcję resilience.

Pojęcie resilience wg słownika oxfordzkiego oznacza wytrzymanie próby, poradzenie sobie z trudną sytuacją, wyjście z kryzysu⁶. Termin ten zapożyczony został z fizyki, gdzie oznacza wysoką elastyczność lub sprężystość materiałów odpornych na odkształcenia. Natomiast w naukach społecznych zaczyna odnosić się do dobrego funkcjonowania jednostki lub grup społecznych w niekorzystnych warunkach. Prężność oznacza procesy i mechanizmy, które sprzyjają adaptacyjnemu i dobremu funkcjonowaniu jednostki pomimo doświadczanych w przeszłości lub obecnie przeciwności losu i traumatycznych

² Por. I. Krasiejko, *Praca socjalna w praktyce asystenta rodziny. Przykład Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach*, Wyd. Naukowe „Śląsk”, Katowice 2011.

³ Por. A. Borucka, K. Ostaszewski, Koncepcja resilience. Kluczowe pojęcia i wybrane zagadnienia, „*Medycyna Wieku Rozwojowego*” 2008, 12(2 Pt 1): 587–597. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2777715/pdf/nihms74027.pdf>

⁴ Por. S. Luthar, Resilience in development: A synthesis of research across five decades. W: D. Cicchetti, D.J. Cohen (red.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation*, s. 739–795, Wiley, New York 2006.

⁵ Por. J. Valsiner, Gilbert Gottlieb’s Theory of Probabilistic Epigenesis: Probabilities and realities in development, „*Developmental Psychobiology*” 2007, 49: 832–840.

⁶ W. Junik, Zjawisko rezylencji – wybrane problemy metodologiczne. W: W. Junik (red.), *Resilience. Teoria – badania – praktyka*, s. 47–66, Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, Warszawa 2011.

zdarzeń⁷. Aby mówić o prężności musi wystąpić zarówno podwyższony poziom ryzyka związany z zagrożeniem rozwoju jak i pozytywna adaptacja jako skutek pokonania trudności. Pojęcie to obejmuje trzy grupy zjawisk⁸:

- a) prawidłowy rozwój mimo wystawienia jednostki/rodziny na czynniki ryzyka,
- b) dobre psychospołeczne funkcjonowanie w obecności silnego stresu,
- c) powrót do zdrowia po traumatycznych zdarzeniach mimo okresowego pogorszenia funkcjonowania.

Nie oznacza więc ono tylko zdolności do radzenia sobie ze stresem. Nie jest też wyłącznie dyspozycją osobowościową ale procesem, który w obliczu traumy i różnych czynników ryzyka pozwala jednostce zachować lub powrócić do zdrowego i adaptacyjnego funkcjonowania. Co więcej, prężność jako proces odniesiona została nie tylko do funkcjonowania jednostki ale również rodziny i środowiska lokalnego. Nim bliżej zajmiemy się prężnością rodziny, warto zastanowić się jakie są współczesne rodziny.

Jakie są rodziny?

Wszystko to stanowi, że rodzina jest szczególnym, rozwijającym się i zmieniającym, emocjonalnym systemem o złożonej organizacji. Obejmuje on kilka pokoleń, przynajmniej dziadków, rodziców i dzieci. Rozwój tak rozumianego systemu przebiega w sposób właściwy dla danej rodziny. W różnoraki sposób rodzina może też spełniać swoje podstawowe funkcje. Z tego względu można podzielić rodziny na kilka typów⁹:

- a) Rodziny funkcjonalne (rozwojowe) – równoważą one potrzeby rodziny jako grupy uwzględniając jednocześnie indywidualne potrzeby rozwojowe wszystkich jej członków. Nie jest to rzeczą łatwą i wymaga stworzenia funkcjonalnych zasad oraz procedur zaspokajania nieraz sprzecznych potrzeb jednostkowych i wspólnotowych.
- b) Rodziny niefunkcjonalne (zablokowane) – nie zapewniają zaspokojenia potrzeb rodziny jako grupy czy indywidualnych potrzeb jej członków. Prowadzi to do niesprawiedliwości rodzinnej, kiedy potrzeby jakiegoś członka stają się ważniejsze od potrzeb innych osób lub wspólnoty rodzinnej. Często przejawia się to w postaci zmiennych, sztywnych czy chaotycznych wzorców postępowania i funkcjonowania rodziny. Pewną odmianą rodzin dysfunkcyjnych są rodziny doświadczające silnego stresu. Okresowo mogą one funkcjonować jako rodziny zablokowane. Niemniej nie są one tożsame z rodzinami dysfunkcyjnymi, ponieważ zablokowane funkcje wynikają z bardzo

⁷ Por. A. Borucka, *Koncepcja resiliencji. Podstawowe założenia i nurty badań*. W: W. Junik (red.), *Resiliencje. Teoria – badania – praktyka*, s. 11–28. Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, Warszawa 2011; A. Borucka, K. Ostaszewski, tamże.

⁸ A. Borucka, tamże.

⁹ A. Widera-Wysoczańska, *Mechanizmy przemocy w rodzinie. Z pokolenia na pokolenie*, Difin/Engram, Warszawa 2010.

konkretnych czynników traumatyzujących i stresujących. Ich drogo rozwojowe mogą być różnorodne: z jednej strony rodziny te mogą przezwyciężyć stres, który je dotyka, z drugiej zaś mogą stresowi temu ulec. Stają się wówczas rodzinami dysfunkcyjnymi.

- c) Rodziny patologiczne (destrukcyjne) – nie tylko nie zaspakajają potrzeb indywidualnych i wspólnotowych, ale ich patologiczne sposoby funkcjonowania prowadzą do poważnych problemów zdrowotnych i przystosowawczych wśród członków rodziny. Ich funkcjonowanie prowadzi zatem do ewidentnej destrukcji w życiu poszczególnych członków rodziny jak i całego systemu rodzinnego.

Problematyka podziału rodzin ze względu na ich możliwości przystosowawcze i rozwojowe okazała się niezwykle złożona. Mniej wątpliwości w tym zakresie mają praktycy niż projektujący i prowadzący badania nad rodzinami. Szczególnie dotyczy to badań nad uwarunkowaniami rodzinnymi psychopatologii. Goldenbergowie¹⁰, znani w świecie terapeuci rodzinni podają, że okres późnych lat sześćdziesiątych do końca lat siedemdziesiątych nazwano „mroczną erą” badań nad psychopatologią rodzinną. Powszechnie wówczas przyjmowano założenie, że bezpośrednia obserwacja rodzin wolnych od zaburzeń psychicznych i z występującymi zaburzeniami może przyczynić się do ustalenia ich psychologicznych przyczyn. Współcześnie założenie to zostało poddane w wątpliwość i odrzucone.

Prężność rodzinna

Każda rodzina posiada swój specyficzny potencjał rozwojowy i określone zasoby. Ma to szczególnie istotne znaczenie w przypadku wystąpienia niekorzystnych wydarzeń, stresu czy kryzysu. Nawet rodziny dysfunkcyjne i patologiczne posiadają zasoby, dzięki którym jeśli nie wszyscy, to przynajmniej część członków rodziny może uniknąć wystąpienia zmian patologicznych¹¹. W początkach rozwoju myślenia systemowego i terapii rodzin koncentrowano się głównie na deficytach lub dysfunkcjach, uznając że odporność w rodzinach patologicznych jest zjawiskiem rzadkim. Tymczasem wiele badań, również tych prowadzonych np. w grupie dorosłych dzieci alkoholików, zaczęło wskazywać, że drogi rozwojowe takich rodzin, jak również ich członków (zwłaszcza dzieci) są bardzo różnorodne¹². W ostatnich latach obserwuje się wyraźne odejście od koncentrowania się wyłącznie na dysfunkcjach na rzecz poszukiwania mocnych stron i zasobów w rodzinach będących w stresie – prężności

¹⁰ H. Goldenberg, I. Goldenberg, *Terapia rodzin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

¹¹ E. Werner, R. Smith, *Journeys from childhood to the midlife: Risk, resilience and recovery*, Cornell University Press, New York 2001; E. Werner, R. Smith, *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood*, Cornell University Press, New York 1992.

¹² K. Gašior, *Funkcjonowanie neo-psychospołeczne i problemy psychiczne dorosłych dzieci Alkoholików*, Difin, Warszawa 2012.

(resilience) rodzinnej. Pojawiło się bowiem pytanie: jak to się dzieje, że niektóre rodziny i ich członkowie pomimo doświadczania wielu sytuacji kryzysowych (również o przewlekłym charakterze), stresowych czy wręcz patologicznych są nie tylko stabilne ale dobrze przystosowane i radzące sobie z przeciwnościami? Dlaczego, pomimo np. wieloletniego alkoholizmu członka rodziny, rodzina ta nie staje się tzw. „rodziną alkoholową”, nie pojawiają się w niej typowe mechanizmy, role czy reguły blokujące rozwój pozostałych członków rodziny, czy całej rodziny? Prężność nie jest statycznym zbiorem mocnych stron lub cech, ale raczej właściwym każdej rodzinie procesem rozwojowym. Proces ten niejednokrotnie umożliwia odpowiednie i konstruktywne przystosowanie się nawet do przewlekłego stresu. Foma Walsh¹³, jedna z najwybitniejszych znawczyń problematyki odporności i prężności rodzinnej (family resilience), stwierdza, że owa prężność jest dynamicznym procesem związanym z pozytywną adaptacją rodziny w zderzeniu z różnymi przeciwnościami losu, czy stresującymi i traumatycznymi doświadczeniami.

Hamilton I. McCubbin oraz Marilyn A. McCubbin¹⁴ zbudowali model prężności rodzinnej, w którym rodzinne czynniki chroniące prowadzą do przystosowania i adaptacji mimo obecności czynników ryzyka i stresu. Przystosowanie do stresu według nich jest zależne od:

- Podatności rodziny na nadmierny stres,
- Zdolności rodziny do rozwiązywania problemów,
- Znaczenia jakie przypisuje rodzina stresowi
- Obecności wspomagających zasobów.

Kryzys i stres wymagają od rodziny sięgnięcia do wewnętrznych i środowiskowych zasobów celem wypracowania nowych sposobów rozwiązywania problemów. Obecność i zróżnicowanie prężności zobrazować można na przykładzie badań nad rodzinami z problemem alkoholowym. Stereotypowe myślenie o tych rodzinach lokuje je w obszarze rodzin patologicznych. Tymczasem zarówno badania jak i praktyka pomocowa wskazują na to, że są to rodziny wysoce zróżnicowane, w których odnaleźć można znaczne niekiedy zasoby.

James P. Coyle¹⁵ badał zjawisko rodzinnej prężności (family resilience) wśród 674 amerykańskich i kanadyjskich rodzin z problemem alkoholowym. Okazuje się, że rodziny te są zróżnicowane ze względu na poziom funkcjonowania rodzinnego i warunki wychowawcze. Wyodrębnić można przynajmniej trzy typy rodzin z problemem alkoholowym odnośnie prężności i odporności na stres i przewlekły kryzys. Jedne z nich cechują się wysoką

¹³ F. Walsh, *A Family resilience: A framework for clinical practice*, „Family Process” 2003, 42: 1–18; teście: *Strengthening family resilience*, NY: Guilford Press, New York 2006.

¹⁴ H.I. McCubbin, M.A. McCubbin, A.I. Thompson, S. Han, C.T. Allen, *Families under stress: What makes them resilient*. <http://www1.cyfernet.org/prog/fam/97-McCubbin-resilient.html>

¹⁵ J.P. Coyle, T. Nochajski, E. Maguin, E. Safyer, D. DeWit, S. Macdonald, An exploratory study of the nature of family resilience in families affected by parental alcohol abuse, „Journal of Family Issues” 2009, 30(12): 1606-1623. <http://jfi.sagepub.com/content/early/2009/06/30/0192513X09339478>

prężnością, mimo alkoholizmu, członkowie rodziny (współmałżonek i dzieci) dobrze funkcjonują i rozwijają się. Niektóre z dzieci mogą nawet funkcjonować ponadprzeciętnie. Inne rodziny wręcz odwrotnie, doświadczają szeregu negatywnych skutków, a ich odporność jest wysoce ograniczona. Mimo to procesy prężności nadal (choć w ograniczonym zakresie) występują w tych rodzinach. Odpowiednie wsparcie środowiskowe może w znacznym stopniu przynajmniej niektórym członkom takich rodzin może pomóc w radzeniu sobie ze stresem. Trzecia grupa rodzin odnajduje się między tymi dwiema skrajnościami. Badania Coyle'go potwierdziły z jednej strony model prężności rodzinnej Fomy Walsh¹⁶, z drugiej wskazały na występowanie różnorodnych ścieżek (typów) rozwojowych rodzin z problemem alkoholowym. Niewątpliwie rodziny z takim problemem cechują się niższym poziomem prężności niż rodziny funkcjonalne, ale nie jest to typowe dla wszystkich rodzin z osobą uzależnioną. Podsumowując, pora rozstać się z tym nieszczęśliwym terminem „rodzina alkoholowa”. Wzmacnianie czynników chroniących i procesów prężności w tym kontekście staje się podstawowym zadaniem nie tylko dla profilaktyki ale też i terapii.

Profilaktyka rodzin związana z prężnością

W ostatnich 3 dekadach nastąpiło wyraźne odejście od deterministycznego i psychopatologicznego patrzenia na rodzinę nie tylko w kontekście naukowym ale i terapeutycznym. Skupienie się zarówno naukowców jak i praktyków na zasobach rodzinnych i prężności rodzinnej zmieniło również podejście do szeroko rozumianej profilaktyki. Kluczem do odporności, prężności rodziny wg Fomy Walsh¹⁷ są trzy obszary:

1. System przekonań rodzinnych. Prężne rodziny spostrzegają kryzys jako szansę na zmianę i wspólne wyzwanie. Wierzą, że działając razem poradzą sobie z przeciwnościami losu, stąd niezwykle ważne w tych rodzinach są relacje międzyludzkie. Relacje mogą różnie kształtować się między poszczególnymi członkami rodziny, ważne jest jednak wzajemne wspieranie się przynajmniej części członków rodziny, np. rodzeństwa. Rodziny te mają optymistyczną wizję życia, są „mistrzami sztuki realizowania tego, co możliwe”, skupiają się na realiach i teraźniejszości, a nie na traumie i przeszłości. Ta koncentracja na „dziś” i na „jutrze” umożliwia podejmowanie różnorodnych działań, bez nadmiernego skupiania się na emocjach i traumach. Potrafią zaakceptować to, co znajduje się niekiedy poza możliwościami rodziny. Kolejnym istotnym obszarem ich przekonań są wartości transcendentne oraz duchowość. Potrafią znaleźć sens, mimo przeciwności i cel, który pozwoli przeciwności te przekroczyć. Foma Walsh nazywa te przekonania moralnymi i duchowymi wartościami rodziny. Wiele rodzin znajduje siłę

¹⁶ Foma Walsh, *Strengthening family resilience...*

¹⁷ F. Walsh, The concept of family resilience: Crisis and challenge, *“Family Process”* 1996, 35: 261–281; też: *A family resilience...*; por. też B. Benard, *Resiliency. What we have learned*, West End, San Francisco 2004.

i wskazówki w radzeniu sobie z przeciwnościami losu poprzez swoje związki z kulturowymi i religijnymi tradycjami. Inne rodziny siły tej szukają poprzez związek z naturą, muzyką czy sztuką. Wymiar życia duchowego w rodzinie i rodziny staje się jednym z najważniejszych czynników budujących odporność na przeciwności losu.

2. Organizacja rodziny i jej zasoby. Rodziny prężne mają elastyczną strukturę, którą potrafią modyfikować w zależności od potrzeb. Podobnie rzecz ma się z rolami rodzinnymi i zasadami. Dzięki elastyczności w tym zakresie rodzina potrafi po pewnym czasie przystosować się do zmian wywołanych kryzysem, nawet długotrwałym i przewlekłym. Członkowie rodziny w obliczu kryzysu łączą się, łączą swoje siły. Bardzo interesującym zjawiskiem w kontekście prężności są role przyjmowane przez dzieci. Do tej pory w znacznej mierze spostrzegano to zjawisko jako negatywnie wpływające na ich rozwój. Tymczasem efekty przyjmowania określonych ról w rodzinie są bardzo złożone, co więcej, niekiedy mogą mieć wyraźnie pozytywne znaczenie dla poradzenia sobie ze stresem. Wzajemne wsparcie wewnątrzrodzinne również jest procesem elastycznym połączonym z dużą dozą tolerancji na przybliżanie się i oddalanie od siebie. Wsparcie rodzinne może ograniczać się tylko do poszczególnych członków rodziny, np. rodzeństwa, czy dziadków, niemniej jest ono bardzo istotnym czynnikiem odpornościowym. Dzięki temu wsparciu możliwym jest sięgnięcie do wsparcia środowiskowego. Zdolność do korzystania z sieci wsparcia pozarodzinnego i środowiskowego, to kolejna bardzo ważna właściwość rodzin odpornych. Zdolność do sięgnięcia po pomoc innych osób, czy instytucji społecznych niekiedy jest podstawą do poradzenia sobie z kryzysem. Prężne rodziny mają też większą gotowość do wspierania innych rodzin w kryzysie.

3. Komunikacja w rodzinie. Sposoby komunikowania się są jasne i czytelne, a poziom zaufania wysoki. Pozwala to w miarę szybko zrozumieć na czym polega kryzys i gdzie szukać pomocy. Prężne rodziny mają rozwiniętą zdolność do otwartego wyrażania uczuć, również tych trudnych. Ostatnim z kluczy pozwalających zrozumieć czym jest prężność to umiejętność członków rodziny do współpracy i współdziałania w celu rozwiązania problemu. Prężne rodziny potrafią po pewnym czasie realnie zdefiniować problem, wspólnie podjąć decyzję co do sposobów rozwiązania ale przede wszystkim potrafią współdziałać pomimo różnych przeciwności.

Warto pamiętać, że prężność jest procesem, stąd w różnych fazach życia rodziny proces ten może odmiennie przebiegać. Niemniej stwierdzić należy, że podstawą tego procesu jest elastyczna organizacja rodziny oraz zdolność do zmiany ról i zasad funkcjonowania w rodzinie. Inne ważne właściwości wiążą się z adaptacyjnym systemem przekonań, transcendentnymi wartościami oraz zdolnością do czytelnej komunikacji, współdziałania i korzystania ze wsparcia rodzinnego, pozarodzinnego, czy instytucjonalnego. Prężność jest też zjawiskiem stopniowalnym i zmieniającym się w czasie. Opisane wyżej obszary powiązane z prężnością mogą w bardzo zróżnicowany sposób się kształtować. Jedne z nich mogą być bardziej, inne mniej rozwinięte, co więcej, wszystko to może się zmieniać w czasie. Jest to obserwacja optymistyczna i napędzająca nadzieję.

Zakończenie

Opisane wyżej właściwości budujące prężność rodziny stają się podstawowymi celami, jakie winna stawiać sobie profilaktyka nakierowana na problemy rodzin. Tak ujmowane cele stają się celami pozytywnymi, profilaktyka więc zmienia swe oblicze. Przestaje być profilaktyką li tylko negatywną, nastawioną na ograniczenie zagrożeń. W ostatnich dwóch dekadach niepomniernie wzrosła na świecie ilość programów profilaktycznych opartych na koncepcji prężności¹⁸. Kierowane są one nie tylko do dzieci, młodzieży czy dorosłych ale również do rodzin, a nawet społeczności lokalnych. Powoływane są coraz to nowe stowarzyszenia, które za cel biorą sobie propagowanie resilience (www.resiliency.com; www.resilienceproject.org). W Polsce dopiero w ostatnim dziesięcioleciu koncepcja resilience zaczęła powoli znajdować zainteresowanie wśród psychologów i pedagogów. W 2011 roku ukazała się pierwsza monografia poświęcona temu zagadnieniu¹⁹. Praktycy koncentrują się zasadniczo wokół prężności odnoszącej się głównie do młodzieży i dorosłych. Brak jest natomiast badań oraz programów profilaktycznych i terapeutycznych związanych z prężnością rodziny. Sytuacja ta jednak powoli się zmienia. Grono badaczy, terapeutów, profilaktyków, instytucji pomocowych czy stowarzyszeń, które zaczęły propagować koncepcję prężności rodzinnej zdecydowanie się powiększa²⁰. Należy sądzić, że w niedługim czasie ich praca przyniesie nowe spojrzenie na profilaktykę i terapię prowadzoną wśród polskich rodzin.

Streszczenie

Współczesna rodzina doświadcza wielu zagrożeń prowadzących do poważnych problemów rozwojowych, a nawet rozpadu rodziny. W ostatnich 30 latach w Polsce bardzo intensywnie rozwinęły się różnorodne formy profilaktyki oraz terapii rodzin i małżeństw nastawione na ograniczanie patologii i dysfunkcji. Ewidentnie brakuje jednak takich oddziaływań, które koncentrowałyby się w pracy z rodziną na jej zasobach i czynnikach chroniących. Szansą na zmianę tej sytuacji jest intensywnie rozwijająca się koncepcja resilience. Każda rodzina, nawet ta zagrożona ma swoją prężność i odporność na sytuacje trudne i różne przeciwności losu. Prężność rodziny budują: system przekonań rodzinnych, organizacja rodziny i jej zasoby oraz komunikacja w rodzinie. Nowoczesna profilaktyka nie może opierać się wyłącznie na redukcji zagrożeń. Musi ona odwoływać się do prężności rodzinnej i swoich zasobów.

Słowa kluczowe: prężność rodzinna, rodziny zagrożone, profilaktyka, terapia rodzin.

¹⁸ N. Henderson, B. Benard, N. Sharp-Light (eds.), *Resiliency in Action. Practical Ideas for Overcoming Risks and Building Strengths in youth, families & communities*, Resiliency in Action, Inc. 2007, www.resiliency.com; J.M. Jenson, M.W. Fraser, *Social Policy for Children and Families*, Sage Publications, Thousand Oaks 2011.

¹⁹ W. Junik, *Zjawisko rezylencji – wybrane problemy metodologiczne*. W: W. Junik (red.), *Resilience. Teoria – badania – praktyka*, s. 47–66. Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, Warszawa 2011.

²⁰ Tamże.

Abstract

Family resilience – new challenge for the prevention

The contemporary family experiences many threats causing serious developmental problems. Diverse forms of the prevention and therapy of families have been developing very intensively in Poland for 30 years. However in the work with the family they evidently miss such influences that would be concentrated on family resources and protecting factors. An intensively developing researches on resilience concept is a chance of the change. Every family, even the one endangered, has both a resilience and different adversities to difficult situations. The resilience of families is being build on: the system of family beliefs, the organization of the family, her resources and the communication. The modern prevention cannot be based exclusively on reduction of threats. It must appeal to the family resilience and her resources.

Key words: family resilience, endangered families, prevention, family therapy.

Bibliografia

- Barbaro de B. (red.) (1994), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*. Collegium Medicum UJ. Kraków.
- Benard B. (2004), *Resiliency. What we have learned*. WestEnd, San Francisco.
- Borucka A. (2011), *Koncepcja resilience. Podstawowe założenia i nurty badań*. W: W. Junik (red.), *Resilience. Teoria – badania – praktyka*, s. 11–28, Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, Warszawa.
- Borucka A., Ostaszewski K. (2008), *Koncepcja resilience. Kluczowe pojęcia i wybrane zagadnienia*. *Medycyna Wieku Rozwojowego*, 12(2 Pt 1): 587–597. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2777715/pdf/nihms74027.pdf>
- Coyle J.P., Nochajski T., Maguin E., Safyer E., DeWit D., Macdonald S. (2009), *An exploratory study of the nature of family resilience in families affected by parental alcohol abuse*. *Journal of Family Issues*, 30(12): 1606–1623. <http://jfi.sagepub.com/content/early/2009/06/30/0192513X09339478>
- Gąsior K. (2012), *Funkcjonowanie noo-psycho społeczne i problemy psychiczne dorosłych dzieci Alkoholików*, Difin, Warszawa.
- Goldenberg H., Goldenberg I. (2006), *Terapia rodzin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Górniak L., Józefik B. (red.) (2003), *Ewolucja myślenia systemowego w terapii rodzin. Od metafory cybernetycznej do dialogu i narracji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Henderson N., Benard B., Sharp-Light N. (eds.) (2007), *Resiliency in Action. Practical Ideas for Overcoming Risks and Building Strengths in youth, families & communities*. Resiliency in Action, Inc. www.resiliency.com
- Jenson J.M., Fraser M.W. (2011), *Social Policy for Children and Families*, Sage Publications, Thousand Oaks.

- Junik W. (2011), Zjawisko rezyliencji – wybrane problemy metodologiczne, W. Junik (red.). *Resilience. Teoria – badania – praktyka*, s. 47–66, Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, Warszawa.
- Junik W. (red.) (2011), *Resilience. Teoria – badania – praktyka*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPAMEDIA, Warszawa.
- Krasiejko I. (2011), Praca socjalna w praktyce asystenta rodziny. Przykład Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach, Wyd. Naukowe „Śląsk”, Katowice.
- Luthar, S. (2006), Resilience in development: A synthesis of research across five decades. W: D. Cicchetti, D. J. Cohen (red.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation*, s. 739–795, Wiley, New York.
- McCubbin H.I., McCubbin, Thompson A.I., Han S., Allen C.T. (1997). *Families under stress: What makes them resilient*. <http://www1.cyfernet.org/prog/fam/97-McCubbin-resilient.html>
- Rutter M. (2000), Resilience reconsidered. Conceptual considerations, empirical findings and policy implications. W: J Shonkoff, S. Meisels (red.) (2000), *Handbook of Early Childhood Intervention*. (651–682), Cambridge University Press, Cambridge.
- Ungar M. (2008), Resilience across cultures, “*British Journal of Social Work*”, 38: 218–235.
- Valsiner J. (2007), Gilbert Gortlieb’s Theory of Probabilistic Epigenesis: Probabilities and realities in development, “*Developmental Psychobiology*”, 49: 832–840.
- Walsh F. (2006), Strengthening family resilience, NY: Guilford Press, New York.
- Walsh F. (2003), A Family resilience: A framework for clinical practice, “*Family Process*”, 42: 1–18.
- Walsh F. (1996), The concept of family resilience: Crisis and challenge, “*Family Process*”, 35: 261–281.
- Werner E., Smith R. (1992), *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood*, Cornell University Press, New York.
- Werner E., Smith R. (2001), *Journeys from childhood to the midlife: Risk, resilience and recovery*, Cornell University Press, New York.
- Widera-Wysoczańska A. (2010), Mechanizmy przemocy w rodzinie. Z pokolenia na pokolenie, Difin/Engram, Warszawa.